

Седемнадесета глава

МИСИЯ НА ДЕМОГРАФСКАТА СТРАТЕГИЯ.

Население или нация?

Каква е стратегическата цел на една демографска държавна политика?

Очевидно, да се стабилизира демографската структура и възпроизводство на населението в страната – възрастово и поколенчески, по пол, по брачност и семеен профил, по фертилна активност и родителски модели, по образователно равнище и професионален профил, по здравословен и трудово-производителен статус, по социализираност и форми на обществена интеграция.

Но заедно с всичко това от изключителна важност е дали демографското възпроизводство стабилизира *нацията*, оставя жизнеността ѝ, съхранява здравословна приемственост и провокира разгръщане на човешкия ѝ капитал? Или пък ерозира нацията, прави я немощна, прекъсва приемствеността ѝ, разтваря я в едно *аморфно* население, което ще населява територията на предишната национална държава?

Това е същностно измерение на демографската политика, принципен въпрос, който вероятно ще се окаже с фатална важност в обозримото бъдеще на българите и България. На него ясно и твърдо следва да се отговори. От страна на всички обществени субекти, които са ангажирани и нещо правят или следва да правят за така нар. „*демографска* политика” или „*стратегия* за демографско развитие”.

Без ясен отговор не е възможно да се направи работеща стратегия на демографско развитие, доколкото тя би била лишена от основополагащи *цел* и *мисия*. А без тях всяка стратегия по същество се редуцира до някакъв план за действие, лишена се от гражданска мотивация и енергия, превръща се в поредния бюрократичен документ, затваря се ситуативно и става откъслечно реагиране на текущи практически проблеми без дългосрочна визия и ценности.

Нация или население? По същество това са два *принципно различни обекта* на демографската политика и стратегия за възпроизводство. Остротата и мащабът на проблема пораждаат нужда от комплексна и дългосрочна стратегия. Но истинската стратегия е мислена в обратен ред – от целта и мисията към актуалната практика и конкретния начин тя да бъде надмогната и да се реализира целта.

В първия случай целта и мисията е съхраняване на българската нация, на народността и културното ѝ ядро, устойчивостта на националната държава, опазване на територията ѝ. Предпоставка за това и следствие от това е и възраждането на националната идентичност и достойнство в условията на днешния динамичен и отворен „мултикултурален“ свят. В другия случай целта е осигуряване на достатъчно население преди всичко като икономически ресурс за догонващо икономическо възстановяване и развитие, преди всичко като човешки капитал за икономиката.¹

В първия случай ползата е за обществото като цяло, при това в неговата историческа културна и национална идентичност, докато във втория – за капиталовата класа в България, за „стратегическите инвеститори“, за които работим, както и за ЕС като макро-държава и макро-икономическа структура, с по същество имперски икономически център и елит.

Първият вид стратегия цели и има мисията да обединява етно-народностните компоненти на нацията, докато втората на практика провокира разединяването, търсене едностранно на идентичност на под-национално равнище. Първият вид стратегия постига единство между добро намерение и полезен прагматичен резултат. Вторият вид стратегия, дори и да изхожда от добро намерение, вероятно ще провокира допълнителни проблеми и усложнения.

Тук е особено важно да се акцентира на принципната разлика между тези два вида демографска стратегия. Дори и поради факта, че в официалните държавни документи от последното десетилетие, отнасящи се до демографската криза и това, което държавата се ангажира да прави за преодоляването ѝ, трудно може да се намери думата „нация“ (освен в някои от заглавията), не се въвежда понятието „нация“, не се използва като важен или определящ критерий за оценка на планираното и постигнатото спрямо демографската криза, срив, заплахата от катастрофа.²

Впечатляващо е, че относно народността традиционно мнозинство в държавата не се използва терминът „нация“, докато относно етно-народностните малцинства се използва терминът „национални“. Така по същество се сваля рангът на нацията до население, обезличава се народността исторически профил на нацията, и обратно, придава се завишена значимост на обособяващи се етно-народности общности, стимулира се тяхното обособяване и разграничаване, придава им се сегрегирал политически ранг на малцинства, премества се акцентът към статуса им като потенциална или активна национална диаспора на съседни страни.

Принципна е разликата между населението в една държава и нацията на тази държава. Нация и население на държавата са две различни общностни и културни реалности:

от една страна, нацията има свои части и извън своята национална държава, сред население в други страни.

¹ *Националната идентичност е в обхвата на съответна макро-общност, а по същество е висша форма на колективна идентичност. Без такава колективна идентичност държавата се обезценява, бива лишена от културен субстрат. Без това ниво на индивидуална и общностна идентичност хората се локализируют и атомизират. Виж Тодоров, Цветан. *Страхът от варварите...* С., 2009, с. 85-131.*

² Например в официалните държавни документи като: *Стратегия за демографско развитие на населението; Стратегия за (е)миграцията и интеграцията; Проект за нов Семейен кодекс; Оперативна програма човешки ресурси.*

Тя може да има своя национална *диаспора* както в съседни страни, така и в по-далечни страни. Възможно е и обратното, съседни или по-далечни народи и нации да имат своите диаспори тук, на територията на България.

В териториите на съседни държави, само на около 150-200 км. сега живеят в компактни общности не малко българи, а заедно с живеещите в Албания и Косово, Молдова и Украйна, Русия, външната българска диаспора е около 3 млн. В страни от ЕС, САЩ и Канада, Австралия вероятно живеят още 1 млн. българи. От всички българи 90% са християни, около 700 хил. са мюсюлмани. От християните мнозинството са православни, 1% са католици, 0,5% – протестанти. Мюсюлманите са етно-народностни турци, както българи и цигани/роми, които през XV-XIX век по време на Османската империя са приели исляма и в голяма част са били не само ислямизирани, но и турцизирани;³

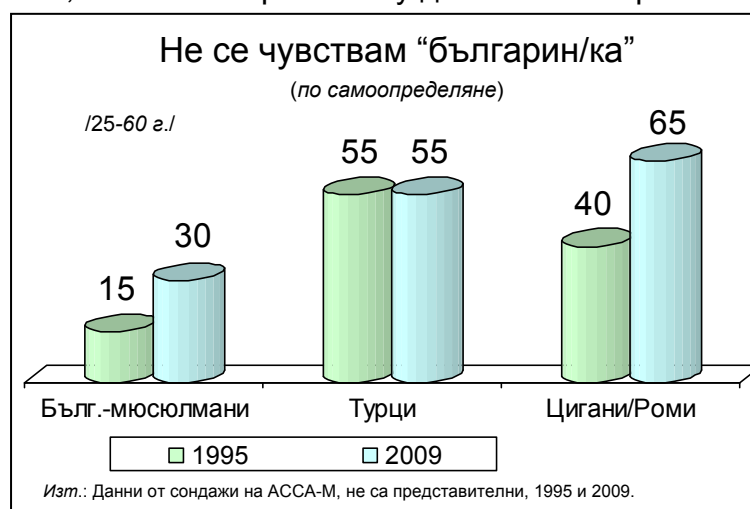
от друга страна, части от населението, които имат формален статут на български граждани, не са от българска народност и може да не се интегрират в българската нация – или защото не могат, или защото не искат.

Доколкото те произлизат от други етно-народностни общности, носители са на различна традиционна и религиозна култура; доколкото те в онтологичен смисъл са с небългарски произход и същност. Това не е абсолютна пречка за интегриране към мнозинството или към общността от по-висок ранг – нацията. Но за интеграцията е нужно желание и устойчива мотивация, както и взаимни усилия от двете страни. Разбира се, нужно е съответно време за осъществяване на такъв тип интеграция – като правило поне 2-3 поколения.

Невключването в българската народност може да е и поради субективно нежелание – когато се самосъзнават и самоопределят като принадлежащи на друга и с чужда историческа, културна и цивилизационна традиция, към друга народност и нация, възприемат друга държава като „родна страна“.⁴

Такива общности могат да са или да не са елемент на нацията. Доколкото в условията на държава с национално мнозинство и съответна история и традиция на държавата, са лоялни или не към тази държава, зачитат или не правото на самоопределение на националното мнозинство, както и на правото му да се самосъхранява и нормално възпроизвежда чрез своята държава.

Когато вместо да се интегрират те са отграничават и дори противопоставят, те стават „малцинство“ и това понятие винаги е политизирано. Доколкото визира *изключване или самоизключване* на съответната етно-народностна общност от нацията, предполага форми на самоотграничаване от мнозинството и нацията, води до политически импулси или амбиции за автоном-

³ Виж [Димитров, Божидар](#). *Българската християнска цивилизация...* С., 2007, с. 7.

⁴ Виж [Брубейкър, Роджърс](#). *Национализмът в нови рамки...* С., 2004, с. 20-23, 48, 106-107,

ност в рамките на единната национална държава.⁵

Очевидно е, че когато се анализира демографската ситуация и възпроизводството следва да се прави принципна разлика между население и нация. Това са две принципно различни цели в стратегията за развитие. Тези понятия и съответни цели визират принципно *различна мисия* на стратегията – гражданска, културна и цивилизационна.

Включеност в нацията, в случая в „българската нация“, означава едновременно поне няколко основни неща:

- *интегриране* – статусно и професионално, институционално и политическо, културно и религиозно, емоционално и психологическо, поведенческо и като личностни стратегии; приобщаване и интегриране, а не дезинтегриране, изолiranje и противопоставяне;
- *социализация* според обществено приети норми за морал, обществено и публично поведение, а не демонстративно разграничаване и самозатваряне в някакво свое малцинство на морално и ценностно принципно „различни“;
- обществено *съзидателно участие* – чрез общественополезен труд или аналогични съзидателно-производителни дейности и активност, а не паразитизъм и девиантност;
- *лоялност към държавата*, към българската национална държава, а не възприемането ѝ като чужда и враждебна сила, вкл. поради възприемането ѝ като конфликтна с друга „национална“ държава, за която дадена общност може да милее повече;
- лично усещане и рефлекс за народностна историческа и *традиционна принадлежност* – културна, ритуална и символна, емоционална и ценностна. Като позитивно личностно преживяване и съпричастност, а не като повод за лични притеснения и дори комплекси, нито като повод за nihilизъм и дори озлобление спрямо своите, гарнирано с раболепие спрямо други култури, страни и народи, възприемани като по-богати, по-развити, по-цивилизовани;
- личностна *пристрастност към достойнството* на българската нация и държава. Ако не *пристрастност*, то поне знание и рационално признаване на това историческо и актуално достойнство и значимост.⁶

---

⁵ Автономност в макро-държавен и политически мащаб – прокламирана и институционализирана, политически и властово регламентирана. Или неофициална автономност в локален мащаб чрез самозатварящи се общности в отделни квартали и гета, в селища и общини, дори в големи градове и общини, в които дадена етно-народностна общност количествено е мнозинство, държи местните власти, икономически доминира, отхвърля официалния език и символите на държавата, подменяйки ги с чужди етно-народностен език и диалект, религия и публични празници, с чужди държавни символи.

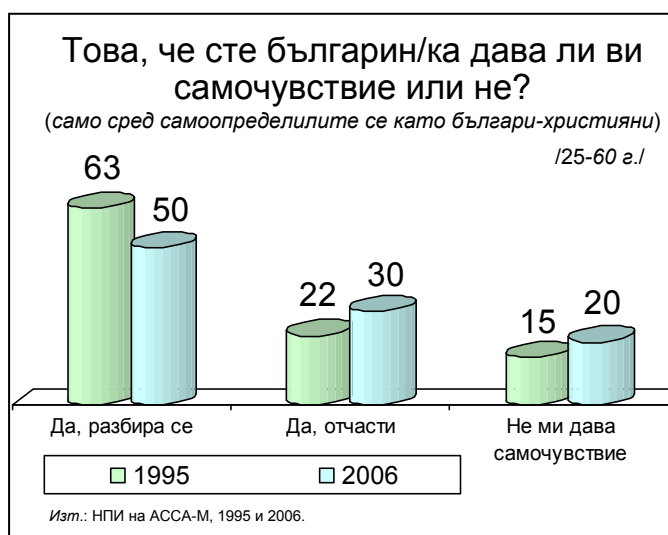
⁶ По своите количествени параметри, напр. като брой на населението, сегашна България е около 10-та сред 27-те членки на ЕС. Като страна-членка на ЕС, България е приобщена към онзи световен цивилизационен център, който след преодоляване на сегашната финансова и икономическа криза има амбиция и вероятно да стане първа световна сила. Само до преди две десетилетия България бе сред високо-развитите страни – на 34-то място по съвкупния Индекс на човешко развитие. През средните векове България няколко столетия е била първостепенна европейска „велика“ държава. България има изключителен принос за християнизацията на източните славяни, въз основа на говоримия българс-

Всъщност, при такъв комплекс интеграцията е органично свързана с идентичността, номиналната принадлежност със същностната, физическото участие с духовната и ценностната причастност, личното самочувствие с националното достойнство.⁷

Горните характеристики за принадлежност може да бъдат възприети като прекалено субективизирани. Но това по-скоро не е недостатък, а е същностно експлициране. Включеността в дадена нация е формален белег на личността и общностите – те имат съответно гражданство, паспорти, съответни граждански, политически и трудово-икономически права. Но в много по-голяма степен е въпрос на ценности и лична причастност, въпрос на емоционална и духовна връзка и усещане за приемственост в дадената историческа народностна традиция и култура, въпрос е на устойчива идентичност, от която се черпи сила и достойнство. В този смисъл нацията и включеността в нея не е нито географско, нито статистическо, нито правно понятие. То е системно социологическо понятие, имащо и комплексни културни, социално-психологически, ценостно-духовни измерения.

В горния ракурс е очевидна разграничителната линия. Това е линията между нация и позитивното чувство за принадлежност към нея, в случая към българската нация, от една страна, и от друга – отчуждено от нацията население, което гради своите личностни и общностни стратегии паралелно, навън или против нацията и нейното ядро, в голяма част от случаите търси своето позитивно представяне и успех не чрез съпричастност, а чрез охулване и подценяване, чрез противопоставяне, дори чрез увреждане и злепоставяне на българската народност и нация.

Първите субстанциално принадлежат към българската нация и милеят за държавата ѝ, те са нейни граждани по същество. Вторите само номинално принадлежат към нацията, не милеят за просперитета на българската държава, заредени са с негативизъм и енергия при удобен случай лично да им увреждат. Това е принципна разлика, нужно е да бъде отчитана, да ѝ се придава съответната гражданска и политическа значимост – и да се отчете в съответна демографска стратегия.

„Етнически” групи и общности – принципната отлика спрямо „народност” и „нация”

Това е широко използван и официализиран термин, вкл. в държавната статистика. Проблемът е, че той е неточен. Принципно е неправилен. А когато се използва в политически и държавен контекст, този термин е провокативен и конфликтен.

ки език и славянската азбука и писменост. Не случайно Папството официално отдаде признание на българския цивилизационен принос и значимост като през 1979 г. обяви св. Кирил и св. Методий за *покровители* на Европа, заедно с ирландския монах св. Бенедикт. Виж [Димитров, Божидар](#). *Пак там*, с. 7, 25-28, .

⁷ Виж [Велев, Григор](#). *Национализъмът...* С., 2005, с. 11-63.

Под „етнически“ групи и общности се разбират преди всичко циганите/ромите и българските турци. Към него, някак по инерция, се причисляват и народностните българи. Вече се правят опити българите-мохамедани не просто да бъдат определени като „етнос“, но и като различен етнос от „българите“, имат се предвид българите-православни. Този термин практически не се използва спрямо други подобни етно-народностни общности – като евреите и арменците, гърците и руснаците, гагаузите и каракачаните, които живеят и са се натурализирали в България.

Етнически групи и *етнически* общности – това са принизяващи и заблуждаващи термини. В България всъщност има *народностни* общности, вкл. и малцинствени. Само за една от големите общности е адекватно да се използва терминът *етническа* общност. И това би трябвало да се осмисли и диференцира в политическото съзнание и мислене. Нужно е да се коригира наложилата се политическа лексика и съответните стереотипи в политическото говорене. Това е практически проблем с основополагаща важност, който предполага и съответно теоретично осветляване.⁸

Народностите са макро-общности, споени от усещане за общ произход и принадлежност, за културна и религиозна традиция, за духовна самобитност и свой празничен календар, за специфичен бит, символи и ритуали, на характерен социален характер и манталитет. Народностите се обединяват и съзнават чрез своя език и писменост, митология и самопознание, историческа памет и достойнство. Всички тези неща, в своята устояваща на времето и обществените промени съвкупност, придават и подхранват самочувствието за народностна самоличност и уникалност.

Тук следва ясно да се каже, че на макро-нивото на народите също е необходимо *чувство за индивидуалност и индивидуализъм* – не по-малко отколкото на индивидите; на семействата и приятелските групи; на съсловията и професионалните общности; на клубовете и трудовите колективи. Устойчивите народности също са изявени индивидуалности.

Друго извънредно важно е, че народностите се самосъзнават в *проекцията на своя държава*, на нейната територия и историческата ѝ съдба. Самоорганизират се чрез своята държава, консолидират се в и чрез нейния институционален и правно-нормативен ред. Чрез своята държава, държавна територия и нейната историческа биография *народностите израстват до нации*.⁹ Така че изключително важно е на-

---

⁸ Инерцията етническите *общности* да се назовават *групи*, *народностните* общности също да се назовават *етнически*, вкл. и макро-общността на *нацията* да се причислява към *етническа* е голяма и така или иначе повсеместна. Тази инерция очевидно ще е проблем при възприемане на опита тук да се разграничат тези термини и понятия, да се субординират съдържателно, да се конкретизират обектно.

От друга страна се надявам на колегиална чуваемост. Оптимизмът ми идва от очевидната неловкост у много автори при използване на неправомерно редуциращия и унифициращ термин „етнически“ относно същностно и обектно различни феномени. За пример може да се посочи гроздът от близки термини, чрез които все пак се търси доближаване до съществуващото многообразие в реалното общество: *етническа* общност, *етнокултурна* общност, *малцинствена етническа* общност, *етнорелигиозна* общност, *малцинство*, *етническо малцинство*, *етнос*.

Виж Тахир, Мюмюн. *Животът заедно...* С., 2004; Бюксеншютц, Улрих. *Малцинствената политика в България...* С., 2000; Хаджийски, Иван. *Гражданска смърт и безсмъртие...* С., 2003, с. 48.

⁹ Филипков, Дим. *Социална икономия...* Кн. II, В., 2005, с. 216-219; Кн. III. В., 2005, с. 186-188.

родностите да бъдат разграничени – (1) спрямо *по-ниския* общностен порядък на *етническите* общности – те нямат и не са имали единна държава; (2) така и спрямо *по-високия* общностен порядък на *нацията* – в рамките на единната ѝ икономическа и държавно-политическа система.

Народностните общности са винаги част от макро-общност която има: (1) своята институционализирана държавна история; (2) своята вродена културна обособеност чрез свои език, азбука и писменост, чрез своя литература и самобитно изкуство – и всички те са били или са „официално“ държавни; (3) своя държавна религия, която идеологически и морално е споявала народа, трансформирала е към еднородност различните му етнически и регионални съставки. Обобщено, чрез държавните и съответните ѝ религиозни и културни символи, чрез своята историческа традиция и съдба народностните общности са придобили своя обща биография, свое знание за принадлежност, закрепили са своите културни и морални традиции.

Народностните общности са част от съответната нация: (1) която е формирана и е устойчива в рамките на своята държава; (2) свързва се със съответната държавна територия и нейното историческо пулсиране; (3) консолидира се в рамките на единното държавно икономическо и социално пространство и организираност. Изключително важно е, че чрез симбиозата между нация и национална държава понятието „Родина“ се институционализира, става ясно дефинирано в историческото време и териториално-политическото пространство.

Етносите са мезо-общности, а като културна консолидация са от по-нисък порядък. В сравнение с народностите етносите, етническите общности и групи са мислени в много по-тесен битово-културен и родово-традиционен план. Повече на равнище на езически вярвания, а не като консолидирани и социализирани от големи монотеистични религиозни системи. Когато се говори за етнически групи и общности не се визира собствена държава и институционализирана държавна история и традиция. Нито самобитна култура, издигната до ранга на собствен единен език, азбука и писменост. Визира се или някакво пред-държавно общество, или общност, която дори да живее във високо организирана държава, остава културно и граждански неинтегрирана (в значителна степен), поради това че е субстанциално неспособна или просто не желае да се интегрира.

Това е принципна и изключително важна разлика между *етническа* група и общност, от една страна, и от друга – *народност* и съответната ѝ *нация* и национална държава.

В събирателния термин „*етнически*“ групи и общности горната принципна разлика се заличава. Подминава се и бива игнорирана. По същество етническите групи и общности се *повишават в цивилизационен ранг*, докато народностните групи се *принизяват*, а образът на нацията като макро-общност се *размива* в съставлящите я различни етно-народностни съставки.

В такава концепция за гражданско разрозяване съответната държава се принизява в качеството ѝ на „национална“, отнема ѝ се тази историческа и цивилизационна субстанция. От нея се оставя *само администрирането* върху една територия, населена от население, което сякаш не е споено културно и традиционно, и поради това сякаш е лесно и *безпроблемно заменяемо* – при някакви ситуативни икономически, или политически, или властови интереси.

Тук е редно да се обърне внимание, че според дефиницията на ООН (2000), когато се говори за „етническа принадлежност” определението може да бъде диференцирано – от „етнос” до „нация”. Става дума за по-малки или за макро-общности, които „са съставени от хора, които смятат себе си за имащи еднакъв произход и култура, общи лингвистични и религиозни характеристики, с които се отличават от останалата част от населението”. Според „исторически и политически обстоятелства”, такива общности могат да бъдат определяни и да се самоопределят или като „етнически”, или като „национални”. Хората трябва да имат възможност „свободно да обявяват сами себе си като принадлежащи” към етническа група или към национална общност.

Всъщност ООН не въвежда единен всеобщ критерии за определяне и самоопределяне, нито терминът „етническа група-общност” е предпоставен като универсален. Това е от изключителна практическа важност от гл.т. на инерцията в съвременната политическа и научна лексика да се използва едностранчиво и неправомерно редуциращото понятие „етнически”, като по този начин фактически се прикрива значимостта на термините „народ, народност” и още повече на „нация”.¹⁰

Нека още веднъж да се върнем към показателното разминаване в термините. В *Рамковата конвенция за защита на националните малцинства* (ратифицирана у нас през 1999), когато се визират въпросните „етнически групи и общности” те се назовават чрез термина „национални малцинства”. По този начин се прави двойна подмяна и преместване на смисъла: първо, от групи и общности към малцинства и второ, от етнически към национални.

Тогава (1999) ратифицирането на конвенцията бе остро оспорвано. Надделяха външните и вътрешните сили, които искаха да се даде приоритет на „малцинствата” над „мнозинството”. Отстъпиха силите, които се опитваха да отстояват принципа на ясната национална определеност и на исконното право на нацията за устойчиво възпроизводство и достоен живот на територията на собствената си държава. Тази конвенция на практика е *макро-рамката* в идеологически, политически и правно-нормативен порядък, в която осезаемо се изостря проблемът с „малцинствата” в България – (1) като граждански отношения и политическо представителство; (2) като регионална власт и дискриминиране на мнозинството; (3) като злоупотреба с технологията за „демократични и честни” избори; (4) като предотвратяване на възможности агресивни държави да ползват своя пета колона вътре и срещу интересите на българската държава и нация.

Няколко думи относно нацията, за определянето на понятието „нация”.

В началото на модерната епоха се оформят два възгледа относно *нацията*: Френският възглед – при формиране на нацията доминиращо значение се отдава на общата държава и територия, участието в нейната политическа организация и икономика, обединението на различни етно-народностни общности, които живеят в нея, докато кръвната връзка и народностен произход остават второстепенни. Различен е немският възглед – акцентира обратно на кръвната връзка и народностния произход, на културната и духовна общност, на съединяващата историческа съдба и памет. По

¹⁰ Виж Владиминова, Катя. *Демографско развитие...* С., 2007, с. 154; Филипов, Димитър. *Социална икономика...* Кн. II, В., 2005, с. 216-219; Тилкиджиев, Николай. *Подходът към ромите...* С., 2007, с. 288-291, 296.

същество има и трети принцип – на исляма, според който чувството за принадлежност към цялото идва не по линия на общата държавност и политическа система, нито по линия на родството, а приоритетно поради приемането на обединяващата и изравняващата ислямска вяра и предаността към нея.

В условията на глобализация, свободното движение на хора и общности от едни към други държави, при действието на либералните постулати за мултикултуралност, в условията на държавно изравняване на религиите, при възможностите за мобилност в и между отворените европейски държави, приемащи големи маси имигранти, в условията на всичко това бе даден приоритет на френската концепция за *държавата-нация*. Но сега се развива все по-осезаем обратен процес към народностно-автентичното и националното, към патриотичното и националистичното, вкл. поради страх от неинтегриращи се имигрантски малцинства и общности. В тази логика вероятно ще бъде възродена и наложена обратната немска концепция – акцентираща върху *етно-народностния произход* и културна принадлежност. Вероятно в следващите години ще се достигне до някакво равновесие между двата политически и граждански подхода в Европа.

Европа, в която вече се е вклинил и третият принцип – на *единната мюсюлманска народност*, идваща от различни държави, от различни етно-народностни традиции и принадлежност, но обединявана и споявана в лоното на мюсюлманската религия и нейната цивилизационна претенция. Европа, която все по-ясно проявява признаци на страх от настъпването на исляма и масовизирането на мюсюлманските общности, които демонстрират слабо желание за културна и цивилизационна, национална и гражданска интеграция в съответните приемащи страни и народи-нации. Европа, която вече създава *държавни прецеденти* за „недемократично и нелиберално“ отстъпване от принципа за мултикултуралност и правото за самоопределение. Визирам прецеденти от последните 2-3 години в страни като Франция, Швейцария, Холандия, Белгия, Германия – забрана за носене на фереджета в университети и училища, забрана строителство на минарета, отказ турците да бъдат признати като малцинство и др.

Градация в три степени: етнос, народност, нация

Наличието на обединяваща национална идентичност не означава елиминиране и обезличаване на другите идентичности – нито по религия, нито по етническа или народностна принадлежност и прародина, нито по класа или професионално съсловие, субкултурна общност или течение, регионална или селищна принадлежност, битова традиция и начин на живот. Националната идентичност е най-високия социален етаж на обществено-традиционна, културно-ценностна и държавно-политическа идентичност. Националната идентичност е най-широкият обхват на чувството за общност и принадлежност, солидарност и сплотеност между хората и гражданите в една страна, съответната интегрираност в едно пъстро, но все пак единно културно и ценностно обществено пространство. Националната идентичност не непременно унифицира и приравнява. Те може да обединява и споява, без да обезличава.¹¹

¹¹ Виж Смит Антъни. *Националната идентичност...* С., 2000, с. 26-32, 35-39, 42-44, 70-77,

От друга страна всяка устойчива нация има нужда от *народностно и културно ядро* (ethnic core). За да може около и чрез него да се консолидира специфична общностна култура и споделена гражданска идеология на отделната нация. За да има културна и психологическа опора мрежата си от общи разбирания и споделени представи, от колективни чувства и желания. За да може нацията да има приемственост през поколенията и да се отстоява във времето нейната автентична култура и ценностен облик. Нужен е спояващ обем субективно духовно и културно единство, солидарност и срастване в единна съдба. Именно народностното и културно ядро на нацията е граждански и исторически носител на всичко това.

За да бъде една нация устойчива също така ѝ е нужна културна и цивилизационна субординация (естествена или формирана). Чрез нея на една територия и в дадено държавно и икономическо пространство се съчетават различни етно-народностни общности със специфичен социален характер на своята култура и традиция, с различна жизненост и активност. Народностното и културно ядро на нацията следва да е в състояние да има достатъчна сила и жизненост, за да бъде в челото на тази субординация. Около това народностно културно ядро се привличат и интегрират другите етно-народностни общности. То става стълб на националната идентичност. В периодите на възход и разцвет оттам идва енергията, силата и устрема. И обратно, в периоди на обществен катаклизъм в това ядро се съхранява идентичността, затаената жизнена сила, идеалът за възраждане.¹²

Народностното ядро *дава името* на нацията. Името е субстанция, а не формален белег. Името е закодирана в поколенията историческа съдба и споделена принадлежност. Името е колективно достойнство и усещане за сила и потенциал.

В случая става дума за българската нация, за нацията на слелите се българи и славяни, за нацията формирана и устояла в изключително драматичната си история в лоното на православното християнство.

Става дума за съвременна нация, идваща от и надстроена над Първото и Второто български царства (681-1018, 1185-1396), а и по-назад, от пред-първото българско европейско царство около Дунав (164-680), възродена в Третото българско царство (1878-1944), получила модерно икономическо и обществено развитие при социалистическата българска държава (1947-1989), интегрирана в цивилизационния кръг на Западна Европа през последните две десетилетия.

При формирането на българската нация, в процеса на онтологично вплитане на двата основни компонента – *етно-народностният*, чието ядро е българският културен и характерологичен компонент, и *социално-икономическия интерес* за единна макро-общност, организирана в своя суверенна и народностно идентифицирана държава, исторически се е редувало доминирането ту на първото, ту на второто. Но именно в своето единство те резултат в сплотена и мобилизирана за отстояване на своята идентичност и интереси нация, организирана и представлявана от своята възродена национална държава след Освобождението от края на XIX век.

Изчерпателна и актуално акцентирана е следната дефиниция на Мюмюн Тахир относно двата пласта на идентичността – *етно-народностна* традиционна и на по-

---

96-109, 215-221, 228-237; Косев, Константин. *Има ли бъдеще нацията...* С., 1993, с. 16-19.

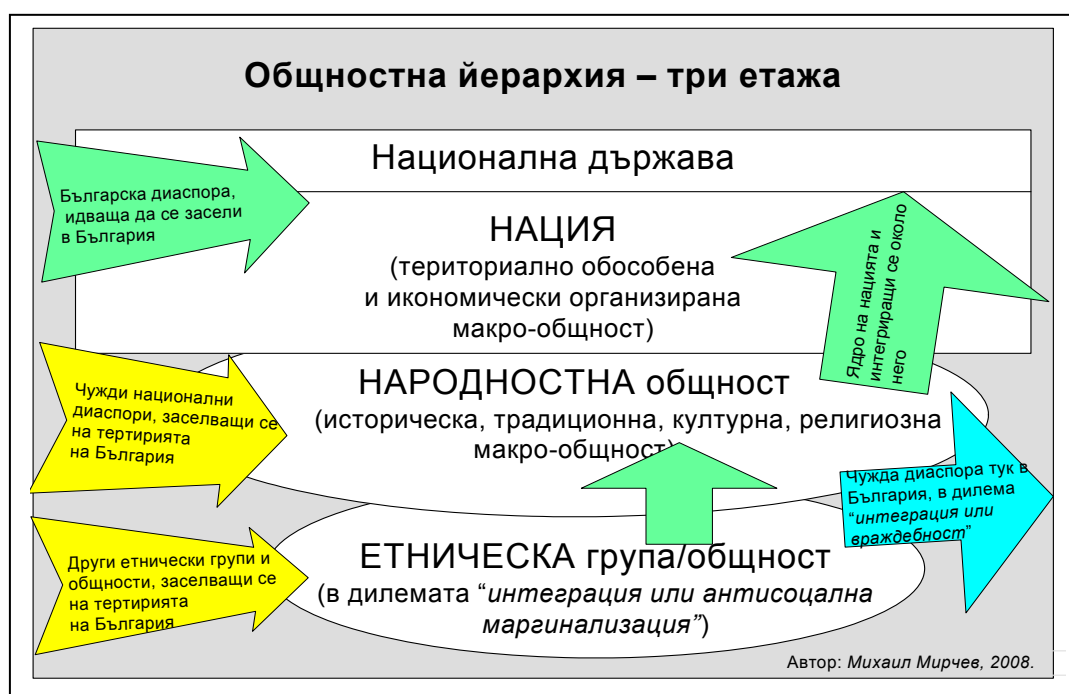
¹² Виж Смит Антъни. *Националната идентичност...* С., 2000, с. 57-62, 22-23, 77-81, 138-139, 150-151, 170; Алексиев-Хофарт, Александър. *Изгубените кодове на древните българи...* С., 2001, с. 335-352, 103, 122, 158, 161, 236, 375.

високо и обхватно равнище – националната принадлежност и идентичност: „Членове на българската нация са всички нейни граждани, които: (1) признават България като своя родина; (2) съхраняват и предават на поколенията българската духовна идентичност; (3) владеят българския език до степен да участват – равноправно и равностойно – в живота и съдбата на нацията (както и в публичното пространство на държавата – М.М.); (4) не се стремят към чужда национална идентичност – независимо от техния етнически произход, вероизповедание; (5) не се стремят към чужда национална идентичност – независимо от тяхната съсловна принадлежност и политически възгледи.” И заедно с тази своя макроидентичност „развиват своята културна и религиозна принадлежност”.¹³ Последното може да се нарече *етно-народностна* принадлежност.

Две са основните дефинитивни и разграничителни линии при анализ на гражданската структура на съвременното общество в ракурса на етно-народностната диференциация и съвместност. Първата е свързана с отбелязаното по-горе народностно ядро на нацията и редом с него останалите етнически и народностни общности в обществото и държавата – доколкото те се интегрират към него, взаимно онтологично и културно се вплитат, взаимно се обогатяват и импулсират, формират жизнена и просперираща обща макрообщност.

Другата дефинитивни и разграничителни линии при анализ на гражданската структура на съвременното общество се отнася до трите общностни етажа в гражданската структура на обществото и държавата, до трите равнища за културна и историческа идентичност: (1) *етническа общност*; (2) *народностна общност*; (3) *нация* като обединяваща макрообщност.

Нека по-подробно се спрем на тези три етажа на идентичност. Това се налага поради изключителната им методологическа и практическа важност, поради съдбоносните им икономически и политически, демографски и социални

ни проекции за бъдещето и просперитета на държавата и обществото.

По-конкретно ще се спрем на дефинирането на българите, турците и циганите/ромите в България чрез една такава методологическа координата.

¹³ Тахир, Мюмюн. *Животът заедно...* С., 2004, с. 30.

Обективно позициониране

Обективно в българското общество къде са позиционирани българите, турците и циганите/ромите в тази общностна йерархия, по нейните етажи, в преходите между тях, при съвместяването на позиции в тях?

Българите не са етнос, нито турците са етнос. Тъй както евреите и арменците не са етноси. Това са все *народностни общности* – по-големи или по-малки. Те като цяло са позиционирани на втория етаж в горната общностна йерархия.

Турците, евреите и арменците (доколкото по кръв и род са такива, и въз основа на това по самоопределение и самосъзнание са такива) всъщност са *външна диаспора* на народи-нации, които си имат своята национална държава, своето историческо възникване, утвърждаване и развитие именно като нации и като национални държави. В това си качество и турците, и евреите, и арменците са в специфично отношение спрямо българите, българската нация и българската държава. Имат и своя специфична дилема: да се *синхронизира* или да се *противопоставя* идентичността им в двата горни общностни етажа.

В качеството си на диаспора те могат да живеят по логиката на *интеграцията и впитането* в българската нация, на изкачването си и в третия етаж на общностната йерархия. При този вариант интегриране не означава народностно обезличаване, нито асимилиране. Възможно е едновременно и хармонично удържане и на двете идентичности – традиционната своя народностна идентичност, наред и съвместно с националната идентичност и чувство за принадлежност. Евреите и арменците в огромното си мнозинство правят на практика точно това в България – внасят в макро-общността на българската нация своя специфичен културен и характерологичен компонент и заедно с това интериоризират общи за българската нация културни, характерологични, обичайни, поведенчески черти и рефлексии. Сред не малка част от българските турци (самоопределящите се като такива) това съчетаване и впитане също се прави или имат нагласа да успяват да го правят.

Но обективният статус и още повече съответното съзнание за диаспора на друга народност и нация е база за формиране на обратната общностна нагласа или за лесно провокиране към обратна общностна нагласа – към *дезинтегриране и чуждене* от българската нация, към нежелание за интегритет и нетърсене на културна съпричастност и впитане, към обособяване и отделяне, към страх от дискриминиране и съответно развиване на контранагласа на високомерие, агресивност и реваншизъм спрямо българите. При този вариант интегрирането се възприема като опасност от народностно обезличаване, като опит за асимилиране. На практика вместо едновременно и синхронно удържане на двете идентичности, те се мислят като противопоставени и несъвместими – ревниво се отстоява и демонстрира традиционната народностна идентичност и заедно с това демонстративно се отхвърлят символите на българската национална идентичност.¹⁴

За народностните българи е естествено съчетаването на идентичността на двата горни общностни етажа. Доколкото те са тук в своята национална държава, на

¹⁴ Виж Тодоров, Цветан. *Страхът от варварите...* С., 2009, с. 133-162, 198-227, 236-248.

своята територия. Те като народност са в пространството на своята цялостна историческа, културна, религиозна традиция, която е свързана с тази територия, с държавата, с институциите и символите ѝ, със съдбата и превратностите ѝ. Те като народност са в общественото и държавното пространство: (1) на българския език – като официален публичен език; (2) на българската културна самобитност и традиция, писана и преживявана на този език; (3) в символното европейско пространство на кирилицата и общославянската писменост, които са в духовната основа на православието и богомилството, на българския като признат от Ватикана трети богослужбен език в културната зона на християнска Европа, на християнството като цяло.¹⁵

Разбира се, българската народност е нещо извънредно пластично и многомерно, доколкото в нея исторически са се вливали най-различни и много на брой етнически и народностни общности. Важно е да се подчертае, че като правило това е ставало по линия на *интегриране и акултуриране*, а не по линия на *асимиляция*. Това е характерно за българския народностен характер, закрепвано и подсилвано е от православната демократична традиция. Става дума за българската отвореност към външни култури, за любознателността и духовната широта, за съответните модели на толерантност и рефлекс да се търси взаимно обогатяване. Това е ярка отлика не само на българската народност и нация, но и на политиката на българската държава, видима отлика в прякото сравнение (и историческо, и съвременно) с държавите на Балканите – особено в сравнение със съседните Гърция и Турция, в не малка степен със Сърбия и Македония.

В този смисъл, дори когато българското се е проявявало като национализъм, той като правило е бил „отворен“, а не агресивно капсулиращ се национализъм. В цялото си съществуване от над 1300 години това е основен характерологичен белег. Българите са приемали чужди и различни етнически и народностни общности, били са толерантни към техния език и бит, религия и самоопределение, изтърпявали са тяхната различност. Въпреки изключенията от тази обща народностна характеристика, тя трудно би могла да бъде отречена.

Циганите/ромите в България са типична етническа общност, по-точно са съвкупност от етнически групи и сравнително малобройни общности. Те като цяло исторически не са съумели да израснат до равнището на обединен народ. Неслучайно българските цигани са дошли от най-различни места, не случайно те вътрешно се разделят на множество различни подгрупи, трудно осъществяват културен, социален и политически диалог, не са в състояние устойчиво да се асоциират. Характерно за тях е, че нямат чувство за общност в позитивния смисъл на думата и съответен импулс към обединяване. По-скоро се идентифицират като цялостна общност в противопоставяне с други народности и специално с българите като народностно мнозинство и ядро на българската нация. Това е по-скоро негативна самоидентификация, не е субстанциално позитивна.

Циганите/ромите в България базово са позиционирани в първия общностен етаж. Части от тях се интегрират и на втория общностен етаж, но това става най-често като

---

¹⁵ Българо-славянският език, обявен за официален богослужбен и държавен език в България от Преславския събор (893 г.), е и трети богослужбен християнски език наред с гръцкия и латинския. Освещаването на българо-славянските книги и богослужение извършва папа Адриан II (867-872) след прочутия спор на Константин-Кирил Философ с триезичниците във Венеция през 867 г.

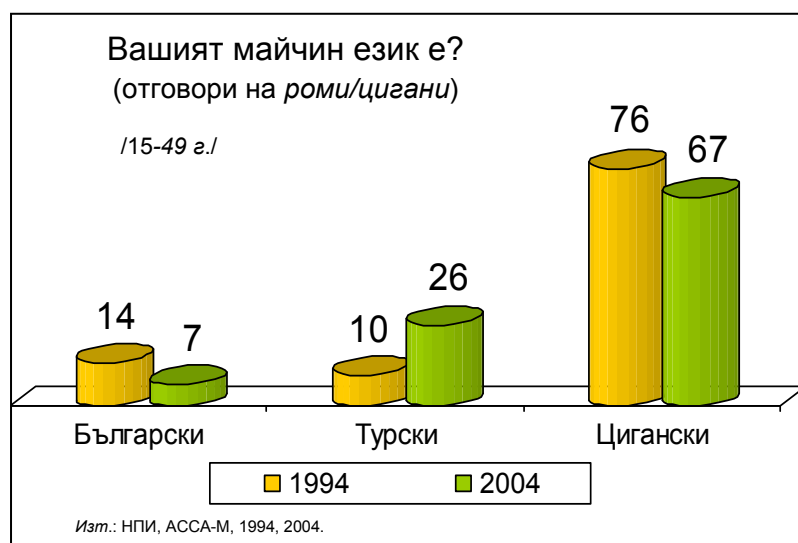
самите те се насочват към интегриране или с българите, или с турците, желаят да се влеят в техните народностни общности и по този начин да се окажат интегрирани и на третото общностно равнище – в макро-общността на нацията. Този механизъм на двустепенна или тристепенна *идентификация чрез самоотказ* от първичната си етническа принадлежност, е характерен за значителна част от циганите/ромите. Особено ясно това се вижда при тяхната интелигенция – онези, които развиват лична амбиция на професионална кариера и за излизане от специфичната етно-стигматизация.

Това е и причината, когато официалната статистика брои населението не чрез обективна оценка на етно-народностната принадлежност, а единствено чрез самоопределяне, значителна част от българските цигани/роми да се скриват – една значителна част от тях се самоопределят и включват в общността на българските турци (при преброяването от 2001 г. вероятно около 250 хил. цигани/роми по документ станаха турци), а друга не малка част се самоопределят и включват в общността на народностните българи (вероятно други 250-300 хил. цигани/роми по документ са българи). Съвкупно става дума за над половин милион цигани/роми по произход.

Проблемът е, че голямата циганска маса е затънала в безпросветност, вкл. отказ да се изучава сериозно и да се усвои *българския език*. По тази причина тази маса остава в плен на примитивни спрямо нашето съвремие форми на общностен живот, на бит и на трудов поминък. Остава и маргинализирана или в откровено аутсай-

дерска позиция. В такава ситуация е закономерно и разбираемо, че всички които успяват да надскочат чертата на доброто образование, на съвременна професионална подготовка, на личностно развитие за кариера при съвременните условия и възможности, имат изключително силен мотив да се отделият от своите, за да се освободят от силата, която се опитва да ги задържа към дъното.

Разбира се, самоопределянето на огромна част от българските цигани като нецигани/нероми е тяхно демократично и хуманно право, лично и групово. Но от друга страна, тук правим социологически анализ – няма как да не се интересуваме освен от самоопределянето и от обективната етно-народностна, расово-генетична, културно-цивилизационна принадлежност. За социологическия анализ е важно как хората се самоопределят. Но не по малко важно е да се очертаят *обективните профили* и общностна принадлежност на населението в държавата и икономиката. Последното представлява изключителен държавен интерес – една съвременна европейска държава е с вързани очи и ръце, ако не разполага с яснота относно точните граждански пропорции по талкова важни белези като раса, етно-народностна принадлежност, културна традиция, цивилизационна принадлежност, специфичните форми на семейството и брака в отделните общности, характерното положение на жената и на децата в тях, различните (понякога до екстремност) детеродна норма, начална детеродна възраст, зависимост на майката и жената от мъжа и родовата традиция.

Както вече се каза българските турци не са етнос – те са *народност*.

Доколкото са турци по произход или се турчечат. Доколкото приемат, че имат за майчин език турския език. Доколкото в битовата им традиция преобладават турско-мюсюлмански празници и инициации, ритуали и обреди, символи и знаци за културна идентичност. Доколкото приемат, че ислямската вяра е белег за турска народностна принадлежност. Доколкото са носители на традиционна култура и манталитет, ценности и отношения, начин на живот и бит, характерни за турците, за тяхната цивилизационна специфика.

Българските турци са народностна общност, при това те могат да се възприемат и като народностна външна диаспора. Доколкото субективно приемат не България, а Турция за своя истинска родина. Още, доколкото имат свои близки роднини в Турция, поддържат с тях връзки и емоционални отношения, имат статут и самосъзнание за „разделени семейства и родове”. И още, доколкото имат преки материално-имуществени активи и интереси в Турция, поради което икономически и граждански зависят от Турция, поддържат идентичност с властите и политиката на Турция.¹⁶

Тук не се акцентира на историческия генезис на сегашната турска общност в България. Не се акцентира на няколкото кампании за масово ислямизиране на българи и православни по време на османското владичество (1515, 1666, 1669, 1720, 1789), нито на механизма за индивидуално и групово ислямизиране чрез икономически, административен и престижен натиск, нито чрез женитба за българки-православни и ислямизиране на децата от смесени бракове, нито за общия проблем за българския етно-народностен произход и ген на голяма част от мюсюлманите в България.¹⁷

Тук се акцентира на факта, че доколкото тези хора и общности се самоидентифицират като турци и правят това чрез разграничаване от българите и българското, те мислят това като религиозна, културна и национална *алтернативност*, приемат като своя Родина не Бъл-

Население по майчин език* според преброяванията					
в %	Години на преброявания				
	1946	1965	1975	1992	2001
български	88	90	95	86	85
турски	10	9	4,6	10	10
цигански	1,4	0,7	0	3,7	4
друг език**	1,1	0,3	0,1	1	1

* Майчин език е този, на който едно лице говори най-добре и който се използва обичайно за общуване в семейството (домакинството) му. Преброяваните лица сами определят майчиния си език.

** В групата друг са включени всички лица, декларирали майчин език, различен от посочените в таблицата.

Изт.: НСИ, Т.6, кн. 1 Демографска характеристика, София, 2002.

¹⁶ Виж Велев, Григор. *Национализъмът...* С., 2005, с. 351-354.

¹⁷ Виж Михайлов, Стоян. *Възрожденският процес в България...* С., 1992, с. 38-70, 123-210; Димитров, Божидар. *Българската християнска цивилизация...* С., 2007, с. 64; Тотев, Анастас. *Населението на България...* С., 1968.

В този план е красноречива оценката на Мидхат паша, валия на Дунавския вилает от 1864 до 1867 г., публикувана във френско списание още през 1878 г.: „Сред българите има повече от 1 млн. мюсюлмани. Тези мюсюлмани не са дошли от Азия, за да се установят в България, както обикновено се смята. Това са потомци на българите, които са ислямизирани по време на завоюването и следващите години. Това са чеда на същата тази страна, на същата тази раса, произлезли са от същото това коляно. А сред тях има част, които говорят само български.”

гария, а съседна Турция. В този смисъл те са обособена и самосъзнаваща се *национална диаспора* на Турция, активна диаспора на турската нация извън територията на националната държава Турция. Те са в позиция на така нар. „външни турци“ според националната турска доктрина.¹⁸ Вече видяхме от таблицата на с. 355, че над половината от българските турци отказват да се самоопределят и като българи, не желаят да се качат в горния етаж на народностно-национална принадлежност – субективно се обособяват, разграничават се, противопоставят се.

В това си качество значителна част от българските турци са с *раздвоена гражданска принадлежност*, с раздвоено чувство за национална принадлежност. Раздвоени са исторически и генетично, доколкото част от тях вероятно етно-народностно са българи – българи, които са били насилствено турцизирани или сами са се турцизирали и са приели турска народностна и културна идентичност.

Раздвоени са доколкото са родени и израсли, образовани и социално интегрирани, работили и институционално ангажирани тук, в България, и обективно са част от българската нация. Също така те номинално са българи – със своите паспорти и права на български граждани. Номинално и реално тяхната Родина е България. В същото време, обаче, социално-психологически и културно-цивилизационно не малка част от тях се чувстват принадлежни към турската народност и нация. По тази линия те сами се чувстват свързани с турската държава, раздвоени са между „майчината“ и „истинската“ си Родина, между България и Турция.

Тук колизията и драмата е в понятието „*истинска*“ Родина. Обективно, това наполовина е България, наполовина е Турция. Субективно, зависи от личната и семейно-родовата нагласа. В част от случаите сред българските турци има стремеж към интегриране в българската нация, към лоялност спрямо българската държава. В друга част от случаите самоопределянето и самовъзприятието като „*турчин*“ означава отделяне от българите и противопоставяне на българското, а в този смисъл – отделяне от унитарната българска държава, загуба на лоялност спрямо нея, стремеж към сепаратизъм, при определени обстоятелства готовност за активност против българската държава, българската народност, православните, историческата идентичност на българите и България.

При всички случаи има вътрешно раздвоение. Раздвоение и двойственост, които могат да достигат и до екстремни форми на враждебност спрямо българите и България – на народностно-национална основа, при това в силна религиозна форма на осъзнаване и артикулиране, организиране и мотивиране.

Тази вътрешна раздвоеност на българските турци, на турцизираните българи, на турчеещите се общности в България е основата на всички вълни „напред-назад“ за изселване на български турци към Турция през последните 130 години.

Тази раздвоеност е използвана спекулативно от „майка“ Турция, когато провокира притегляне и изселване, а след това изкуствено ги задържа, за да поддържа напрежение тук, в България. Тази раздвоеност е в основата и на ред колизии в българската национална политика, в опитите за перспективно интегриране към българската нация.

---

¹⁸ В смисъла на сегашната пантурска и неоосманска политическа концепция в България сега „има турци“. Това дава актуалност на аргумента, че България е „*владяна от турци*“. Така сегашна България става *пряк обект на реставраторската имперска неоосманска политика* на съседна Турция.

През миналия ХХ век е имало няколко изселнически вълни, съпътствани с различни опити да бъде злоупотребено с тази раздвоеност – както чрез враждебно активизиране на турската диаспора в България от страна на съседна Турция, така и при различни опити от страна на България да предотвратява проблеми и да се справя с рисковете. Днес с особена актуалност е така нар. „възродителен процес“ и преименуването (1984-1985), както и преселването и изселването от 1989 г.

Тук няма да се спираме подробно на тези въпроси. Но не може да не се отбележи изключителната преплетеност и деликатност на проблема, съдбоносната му политическа актуалност, опасното вплитане на повърхностно лекомислие с целенасочено спекулиране чрез него.

Така или иначе днес в България има общност, която отвътре се самоидентифицира и отвън е назовавана „български турци“. Вече се каза, че общността им не е с ранг на етнос, а е народност, още повече – народностна и национална диаспора.

И отново се налага сравнението с други подобни общности. Българските евреи и арменци, както гърците и руснаците, които отдавна живеят в България и са се интегрирали в българската нация, имат деца и дълга поколенческа перспектива тук, в България. В този смисъл те не могат едностранчиво да се интерпретират като „небългарски“ народности – на макро-равнището на нацията те са българи и като правило се възприемат като такива. Докато българските турци в огромната си част са раздвоена и раздвоявана общност, двете нива на идентичност при тях са в нестабилно равновесие или обратно – са активно противопоставяни.

Постоянният дразнител и провокатор на всичко това е съседната им алтернативна Родина. При това Турция е държава, която през последните 130 години винаги е имала реваншистко и враждебно отношение спрямо България – не винаги в открити и ясни форми, но по същество като обща политическа и икономическа, религиозна и културна линия. Дори и сега, в общата рамка на ЕС и при политическия императив за толерантност, Турция продължава да дава знаци за тлееща агресивност спрямо България, спрямо нейната целокупна територия, спрямо суверенитета на българската нация, спрямо достойнството и значимостта на българската нация и държавност.

Докато евреите и арменците са свързани с неприлежаша далечна прародина. Тук те са интегрирани и интегриращи се народностни общности. Органична част са от българската нация, признавайки нейното българско народностно, историческо, традиционно, културно, православно-религиозно ядро. Не се обособяват на народностен и религиозен признак. Не желаят да бъдат възприемани и да бъдат признати за малцинства. Не се борят за колективни привилегии по този начин.

Те общо са малко (под 1% от населението), но нямат статут на малцинство, не желаят да се обявяват за малцинство. Възприемат го като нещо неестествено, то би било вредно за тях. Това е от принципно значение в общата тема за малцинствата в България и в по-общата тема за евентуалния преход към *мулти*-културно общество.

Нека отново се върнем към субстанцията на българите. Те не са етнос, за разлика от циганите/ромите. Българите са *народност*. Племенният стадий в историята на българите е приключил още преди 2 500 години, от времето на силните антични български държави в Азия. Тук, в Европа, българите не са етническа група, а са голям и значим народ със силна държавност още от 156 година.¹⁹

¹⁹ Виж Фол, Александър и кол. *Българската цивилизация... С.*, 2005.

Нещо повече, българите са *нация*, което е нещо качествено повече и от народност, по-горен етаж в общностната йерархия. Те са нация със своя национална държава, която в рамките на Европа има исторически впечатляваща значимост. Те органично покриват втория и трети етаж в общностната йерархия.²⁰

Българите в България са ядрото на българската нация, на българския народ. Другите етнически групи и общности, другите народностни общности, вкл. диаспора на чужди нации, тук в България, се интегрират в общото културно и обществено пространство, което се доминира от ядрото на нацията – българите. Поне така е естествено да бъде

Българите като мнозинство в обществото и като макро-общност в държавата са гражданската основа на държавата. В този смисъл тя е национална държава.

Българите са *носители на гражданската мисия* на тази национална държава. Като нейна субстанция те са неотделими от нея и не могат да бъдат приравнявани към другите етно-народностни общности в националната държава България.

Ако бъдат и доколкото те са приравнявани с другите, това всъщност е дискриминация спрямо българите, това е привилегироване на малките и на малцинствените етно-народностни общности за сметка на мнозинството, на народностното и националното мнозинство в държавата. В края на краищата по този път се върви към обезличаване на националната държава, към лишаването ѝ от ясен и здрав *граждански корен и ядро*.

Когато държавата бъде лишена от своя народностен корен и от своето национално ядро, тогава тя се превръща във властова администрация, която управлява територия с разроено и обезличено население. Държавата остава *власт върху територия*, вместо *рамка за самоопределяне* на народ и нация, вместо управляване на икономиката и обществения живот под ясните координати и критерии на национални идеали и цели, на национални потребности и интереси, на национален дух и култура.

Нужно ли е отново да се споменава елементарният факт, че още от началото на създаването и устояването на европейската българска държава самите „българи“ са резултат от вливане и интегриране на две основни етно-народностни маси – българска и славянска. А след това многократно на големи вълни и дифузно през цялото драматично съществуване на България, на тукашното ветровито място, в българския ген, психика и духовност, културна многоизмерност са се вливали и интегрирали множество и най-различни етно-народностни групи и общности.

В ракурса на горната тристепенна структура е абсурдно българите да бъдат подвеждани под понятието „етнос“. По същия начин стоят нещата исторически и при турците. Те не са и не могат да бъдат принизявани до понятието „етнос“. Това понятие сега в България е приложимо единствено за циганите/ромите, за множеството техни подгрупи, подобщности.

---

²⁰ Според утвърденото историческо мнение, отразено в учебниците по история, българската народност се формира през IX и X век, в рамките на силна добре организирана държава и единна религия. Въз основа на нея българската нация се формира в периода от края на XVIII век – поради стимулирания от *История славянобългарска* (1762), мощен процес на народностно самоосъзнаване и импулс за възраждане, и края на XIX век – Освобождателното на България, Съединението и бързото развитие на България като модерна европейска държава.

И така, тук се застъпва категоричното становище, че разликата между етническа общност и народностна общност е принципна. Да не говорим за принципната отлика и на макро-общността на нацията.

Би трябвало това разграничение да бъде прецизирано и въведено в политическата лексика и държавната практика. Доколкото самото отношение на държавата не бива да бъде еднакво, когато: (1) става дума за етническа, при това вътрешно много разроена и нееднородна общност, със съответни множество подобности и групи; (2) или когато става дума за монолитни народностни общности, които обективно са и могат да бъдат активирани като външна диаспора на друга държава – особено при самосегрегиране в малцинство, самоотделяне и живеене по логиката на дезинтеграцията, а не на интеграцията; (3) или когато, обратно, става дума за етно-народностни общности, които, без да губят своята самобитност, живеят по логиката на интегрирането и враждането в българската нация, каквито са огромната част на евреите и арменците, на гърците и руснаците в България; (4) както и когато става дума за народностна общност, каквато са българите, които са ядро на българската нация като цяло.

Доколкото народностната общност на българите в България са традиционно мнозинство в исторически собствената си държава и са ядро на нацията, в съвременното общество на „гражданското равенство“ те не следва да бъдат изравнявани и приравнявани до никоя от другите етнически или народностни общности сред населението на страната, както и сред населението на съседни държави.

Както вече се каза, ако и доколкото все пак това се прави под силата на някакви модерни идеологеми за равнопоставена мултикултуралност, то това на практика се обръща в дискриминиране на мнозинството и на ядрото на нацията. Малцинствата гласовито се оплакват в страната и пред Света, че са дискриминирани, а на практика се получава точно обратното – те извоюват за себе си, дават им се групови привилегии, докато народностното мнозинство и ядрото на нацията чрез малки стъпки, но настойчиво и с натрупващ се ефект биват маргинализирани и дискриминирани.

Нека в заключение кажем няколко думи и относно използваните термини „цигани“ или „роми“.

Предишният граждански и официален термин „цигани“ в началото на Прехода бе заменен от термина „роми“. Причината е идеологическа – желание да се демонстрира идеологическо оттласкване от предишното социалистическо общество и неговата политическа и гражданска лексика. Но това до голяма степен е изкуствено.

От гл.т. на етно-идентификацията *цигани* продължава да бъде по-общ събирателен термин и название. Чрез него се обхващат различни подобности: *калдераш*, *гитанос*, *мануш*, или известните в западните страни: *ромá*, *синти*, *мануши*, *калб*.

Някои изследователи твърдят, че в България има цигани предимно от групата *ромá*. Но това не отменя адекватността на термина „цигани“. Първо, доколкото в България има и множество други цигански общности, при това някои от тях макар и малобройни заемат привилегировани и елитарни общностни позиции – като *калдераш*, вероятно около 2% от циганите в България. Второ, поради терминологичната йерархия между видово и родово понятие – терминът „цигани“ е родово по-общо и по-универсално понятие и термин. Трето, има цигански общности, които се дразнят и дори обиждат при назоваване „роми“.

Има още едно чисто практическо съображение за възстановяване на термина *цигани*. Терминът „роми“ бе въведен в политическата лексика и с цел подпомагане

на гражданския процес на *де-стигматизация* на циганската общност в България. Това само по-себе си бе оправдано и заслужава адмирация.²¹ Но на практика за две десетилетия, поради комплекс от фактори, стигматизацията на циганските общности в България не само не се смекчи и не бе преодоляна, а се получи обратното. Стана връщане назад и надолу към социално битие и отношение към тях, които са били доминиращи в България в периода преди 60-80-те год. на XX век.

60-80-те год. са период на трудово и обществено интегриране на голяма част от чергарските и гето-циганските групи и общности, период на измъкване на голяма част от блатото на неграмотността и малограмотността, както и от мизерията и масовата безработица. Тогава наистина бе постигнато обществено интегриране, повиши се общото образователно и културно равнище на около 2/3 от циганите в България. През последните две десетилетия този прогрес бе практически зачеркнат. Огромна част от българските цигани отново затънаха в битово, гражданско и цивилизационно бедствие. Не случайно новото название „роми“ (политически и идеологически налагано) граждански не бе подкрепено, не можа да получи очакваната смислова сила и позитивност. Сега в България отново доминира стария термин „цигани“, той остана с гражданска плътност, докато терминът „роми“ стои само в политическите и административните текстове, той остана само сух чиновнически термин и демонстрация на политически конформизъм.

В тази книга се използва по-адекватния термин *цигани*, доколкото той си остана гражданският термин. Тук в отделни случаи, съобразявайки се с текущата конюнктура, се дублира термина „цигани/роми“.²²

---

²¹ Виж Тилкиджиев, Николай и кол. *Отпадащите роми...* С., 2009, с. 9, 23-33, 237.

²² Виж Великова, Вилия. *Потенциал на образованието за справяне с демографските проблеми...* С., 2006, с. 589;